

یک ساختار جدید نحوی با تکواژی (را)

ولادیمیر کوشف

مقاله زیر به سال ۱۹۸۲ در هفدهمین مجمع سالانه علمی انستیتو خاورشناسی سانکت پترزبورگ به صورت گزارشی خوانده شده بود و بعد در سال ۱۹۸۳ در مجموعه «یادگارهای نوشتاری و مسائل تاریخ فرهنگ ملل خاور» انتشار یافت.

نویسنده این سطور در مدت دو دهه اخیر، اول طی اقامت پنج ساله در ایران و پس از آن از طریق برنامه‌های رادیو تهران شاهد استعمال یک ساختار جدید نحوی با تکواژی (را) شده است که در زبان رسانه‌های گروهی و روشنفکران یعنی در زبان به اصطلاح استاندارد فارسی رواج و گسترش یافته است.

در فارسی معاصر، نقش و وظیفه اساسی این تکواژی - علامت بودن و شکل‌دهی مفعول صریح است که از یک واژه یا گروه کلمات عبارت باشد و می‌تواند دارای صفت و متمم اسمی باشد و تمایلی مشاهده می‌شود تا حدود چنین گروه‌های کلمات که با تکواژی مذکور ختم می‌گردد، با داخل

کردن متممهای اسمی غیر صریح و قیدها و عباراتی که قاعدتاً به دیگر اعضای جمله به نوبه اول به گزاره (خبر) می پیوستند، گسترش یابند.

امروزه اگر چه قیدهایی که رابطه سمانتیک با متمم صریح دارند، کم و بیش به گزاره می پیوندند در اکثر موارد از فعل گزاره جدا و داخل گروه متمم صریح می شوند، بدین علت در مرحله اول تحول، ساختهای معمولی استاندارد از قبیل:

«دو مرتبه > راه بازگشت امپریالیسم (را) به کشور عزیزتان < باز نکنید.»

جای خود را به ساختهای نوع ذیل می دهند:

«امریکا برای زمینه سازی تهاجم بعدی > ماجراجویی داخلی در ایران (را) < شروع کرده است.»

چنین بود تمایل عمومی، و جمله زیر می تواند یکی از راههای به انجام رسانیدن آن را نشان دهد. گزارشگری در یکی از جمله های مقاله خود، تکواژی (را) را در انتهای متمم صریح و همه صفتهای آن آورد. اما متمم غیر صریح مربوط به آن را بیرون از حدود این گروه گذاشت. ولی محرر

روزنامه این جمله را عنوان مقاله ساخته، بنابر تمایل مذکور متمم غیر صریح را شامل گروه متمم صریح نمود و در نتیجه جمله

«> هیچ گونه سوء استفاده ارتجاعی (را) از نام اسلام < تحمل نخواهیم کرد.»

در عنوان مقاله مبدل شد به:

«> سوء استفاده ارتجاعی از نام اسلام (را) < تحمل نخواهیم کرد.»

تحول بعدی این تمایل (شاید توأم با دیگر عوامل) باعث آن شد که جمله های موصولی صفتی که قبلاً همیشه و صرفاً بعد از تکواژی (را) جا گرفته بودند، حالا دارند به حوزه نفوذ متمم صریح کشیده می شوند. این پدیده در مطالعات و تحقیقات ایرانشناسان اتحاد شوروی و روسیه منعکس نشده است و قاعده ای که در کتابهای دستور زبان فارسی آمده است یعنی: «جمله موصولی که به متمم صریح تعلق دارد، همواره پس از تکواژی (را) می آید» باید تصحیح و تغییر یابد. چون ساختاری به وجود آمد که در آن جمله موصولی مربوط به متمم صریح جمله پایه، نه پس از، بلکه پیش از تکواژی (را) می آید. یعنی این علامت متمم صریح به یکی از صیغه های فعل متصل می گردد. این ساختار در مطبوعات و سخنرانیها و برنامه های رادیو مورد استفاده قرار گرفت و کاربرد آن محدودیتهای آشکاری ندارد و با بسیاری از صیغه های فعل استعمال می شود. اینک چند مثال می آوریم که اولین آنها بویژه جالب توجه است، زیرا که در این جمله عبارت خیلی درازی و دارای جمله موصولی کثیرالعضو با تکواژی (را) ختم می شود:

«انقلاب ایران > دنیای جدید، دنیای ضد امپریالیست، دنیایی که در آن قلوب همگان از مسلمان انقلابی و انقلابی غیرمسلمان به خاطر انقلاب بزرگ ایران و نبرد سرنوشت سازش با امپریالیسم امریکا می تپد (را) < کشف کرد.»

(مردم، ۲۱ دی ۱۳۵۹)

«پاسداران انقلاب > مقادیری مهمات و اسلحه که در زیر زمین مخفی شده بود (را) < پیدا کردند.» (رادیو تهران، اول اسفند ۱۳۵۹).

«کارهایی | که برعهده ماست (را) > طوری انجام دهیم که مورد پذیرش خدای تبارک و تعالی باشد.»
(از بیانیه امام خمینی ۱۷ مرداد ۱۳۶۱).
«او > عملیات ارتش ایران | که در نتیجه آن قسمتی بزرگ از خاک و طنمان به دست رزمندگان اسلام درآمده است (را) > تشریح کرد.»
(خبری از رادیو درباره مصاحبه رئیس ستاد فرماندهی کل، شهریور ۱۳۶۱).

گاهی در چنین ساختها، تکواژی (را) اشتبهاً دوبار یعنی پیش و پس از جمله موصولی به کار می رود. این امر که بی شک نتیجه غفلت خبرنگاران است، در عین حال از قدرت موضع این نوآورده حاکی است. مثلاً:

«برای صحبت کردن درباره جو سیاسی فعلی در درجه اول باید > نیروهای مختلفی (را) که در جامعه ما اثرگذار هستند (را) > ارزیابی کرد.»

(بامداد، ۳ دی ۱۳۵۸).

فعل گزاره پیش از تکواژی، می تواند صیغه های گوناگونی داشته باشد، این است صیغه هایی که ما مشاهده کردیم: فعل ربط (است را) (نیست را) (هستند را)، زمان حال (وجود دارد را) (محسوب می گردد را)، گذشته نقلی (درآمده است را) گذشته بعید (شده بود را) و گذشته الزامی (رفته باشد را).

از آنچه گفته شد، می توان نتیجه گرفت که این ساختار بر اثر جریان

شمول تدریجی واژه های بیشتر و بیشتری به گروه واژه های متمم صریح - اول در جمله ساده و بعد در جمله مرکب - به وجود آمد، و بدین ترتیب تغییراتی که ابتدا کمی بودند، پدیده جدید کیفی را به بار آورده است. این ساختار امروز هم زنده است و کاربرد آن در متون مختلف منجمله در اسناد رسمی این را ثابت می نماید. اما هنوز زود است ادعا شود که ساختار مورد بحث، ثرم دستوری خواهد شد. ولی به هر حال به وجود آمدن این ساختمان گواهی تحول بلاوقفه و پیش رونده زبان فارسی است. آخرین بار این ساختار را در روزهای اقامت هیأت وزارت امور خارجه ایران در شهر سانکت پترزبورگ (اکتبر ۱۹۹۵) از زبان مترجم فوق العاده ماهر سفارت جمهوری اسلامی ایران در مسکو شنیدم که تکواژی (را) را بعد از صیغه شخص غائب مفرد زمان ماضی، فعل (بودن)، یک جمله موصولی یعنی (بود را) به کار برد.